

A NARRATIVE ABOUT RISK, A NARRATIVE ABOUT GENDER

Erika Wall & Angelika Sjöstedt Landén

Keywords

Risk, sense-making of risk, gender, Cryptosporidium, narrative analysis

Summary

During the winter of 2010/2011 the town of Östersund with 60 000 inhabitants was struck by a water crisis. High levels of the parasite Cryptosporidium were discovered in the drinking water. The water delivered by the municipality suddenly constituted a risk for the populations' health. To consume the infected water could lead to long term stomach illness. This article explores sense-making of risk in everyday life during the time of the Cryptosporidium. The field of risk management constitutes a large part of the risk research conducted within the social sciences. Gender analysis in this body of research is often understood as a background variable among other variables. This article contributes to the field by connecting sociological perspectives on risk theory and performative narrative gender analysis. We think that this is important for illuminating and understanding more about how sense-making of risk is articulated as a gendered narrative. Our analysis shows that intertwined in a narrative about water as a new risk in everyday life, storylines constituting femininity were articulated.

Globalt sett är tillgång till rent vatten en lyx att drömma om. För många människor i Sverige är det snarast tvärtom, ett plötsligt avbrott i vattentillförseln kan upplevas som en kris. Erika Wall och Angelika Sjöstedt Landén gör en intersektionell analys av berättelser från *Cryptosporidium*utbrottet i Östersund vintern 2010/2011.

EN BERÄTTELSE OM RISK, EN BERÄTTELSE OM GENUS

ERIKA WALL & ANGELIKA SJÖSTEDT LANDÉN

Det är ovanligt med svårare föroreningar i vatten som levereras av vattenverken i Sverige, men under vintern 2010/2011 förvandlades det kommunala kranvattnet i Östersund från något som vanligen ses som riskfritt att hantera och konsumera till en risk. Höga halter av smittämnen från parasiten *Cryptosporidium* upptäcktes i vattnet efter att ovanligt många i befolkningen började söka vård för magsjuka. *Cryptosporidium* finns naturligt i små mängder i sjöar och vattendrag. När koncentrationen av smittämnen från parasiten blir hög kan personer som får i sig sådant vatten bli mycket sjuka och i allvarliga fall drabbas av *Cryptosporidiosis* – en svår diarré sjukdom – och bukspottkörtelinflammation. Hos människor med immunbristsjukdomar, exempelvis AIDS, är symptomen särskilt svåra och ofta dödliga (Gilson och Buggy 1996). Utbrottet i Östersund innebar att kommunen under tre månaders tid levererade otjänligt dricksvatten till omkring 50 000 invånare i centrala Östersund. Enligt en uppskattning blev omkring 27 000 individer sjuka (Lindberg et al 2011) (vanliga symptom är diarréer, magkramp, feber och illamående (Huang White 2006; Yoder och Beach 2010)). Befolkningen i Östersund uppmanades att koka allt vatten för dryck, matlagning, tandborstning etcetera. För de flesta innevånare i Östersund innebar detta att extra uppmärksamhet måste ägnas till aktiviteter i vardagen som annars uppfattas som rutinmässiga (se Wall och Kvarnlöf 2012).

I denna artikel¹ tar vi vår utgångspunkt i utbrottet för *Cryptosporidium* i Östersund och analyserar ett narrativt återberättande av hanteringen och upplevelsen av vattnet som en plötslig och ny risk i vardagen. Syftet är att undersöka berättelser om risk vid *Cryptosporidium*utbrottet och att undersöka om och hur genus och andra maktordningar aktiveras i dessa berättelser, och vilka subjekspositioner som möjliggörs och idealiseras genom dem.

Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

Vatten är på många sätt starkt laddat med feminina konnotationer där aktiviteter som renhållning och städning, matlagning, tvätt och disk och olika typer av omvårdnadsarbete är sådant som ofta föreställs som kvinnors arbete. Även om hushålls- och omvårdnadsarbete är starkt feminint kodat (se till exempel Selberg 2012) och till större delen utförs av kvinnor (SCB 2012), kan dock i sammanhanget könskonnotationerna kring leverans och förvaltning ses som en maskuliniserad aktivitet: det är kommunens tekniska förvaltningar som har ansvar för att tillhandahålla tjänligt vatten till hushållen (jämför Arora-Jonsson 2013 för diskussion om genus och naturresurshantering).

Vid *Cryptosporidium*utbrottet i Östersund kom hanteringen av vatten att bli synliggjord som en konsekvens av att vattnet plötsligt betraktades som en *risk*. Inom samhällsvetenskaplig riskforskning finns det många olika teoretiska perspektiv på begreppet risk (se till exempel Taylor-Gooby och Zinn 2006; Zinn 2008; Lupton 2013).

Den teoretiska referensramen kring begreppet riskförståelse har särskilt satt fokus på hur individens förståelse och ageranden i

Vatten är på många sätt starkt laddat med feminina konnotationer.

relation till risk konstrueras i förhållande till olika sociala relationer och rum (Wall 2010). Riskförståelse innefattar ”hur individen konkretiserar olika fenomen och ger dem mening i social interaktion” (Wall 2010: 8). En grundläggande utgångspunkt är att riskförståelsen är social till sin karaktär. Det är i mötet med andra som individen värderar och omvärderar den specifika risken. Tolkningen och bedömningen av en risk ramas in av de normativa föreställningar som synliggörs när den enskilde artikulerar olika perspektiv på risk. Detta innebär att förståelsen för olika risker (så som vatten) *görs* i ett specifikt socialt och rumsligt definierat sammanhang och varierar beroende på situation. Detta görande innefattar berättande och berättelser liksom ageranden gentemot risken ifråga – till exempel praktiker som förebyggande åtgärder eller hantering av en upplevd risk (Wall 2009; Wall och Kvarnlöf 2012; Wall 2014). Utifrån detta perspektiv ses riskhantering som ett uttryck för riskförståelse och som en del av en ständigt pågående process av att pröva och ompröva sin egen förståelse av den specifika risken, där respons från andra har betydelse (Wall 2010).

I vår analys knyts riskförståelsebegreppet till en teoretisk och metodologisk ram

där identitet ses som performativ, det vill säga som ett pågående görande (Morison och Macleod 2013). Genom en narrativ analys synliggörs hur en berättelse som konstituerar risk också blir en berättelse som konstituerar identitet. Utmärkande för ett narrativ är att berättaren har möjlighet att ordna och välja vad som får ta plats och är den som bäst vet vilka poänger som ska göras i berättelsen (jämför Arvidsson 1999). Den performativa vändningen inom narrativ analys gör sedermera gällande att "narrative is both a making and a doing" (Peterson och Langellier 2006: 173). Det narrativ som vi analyserar här betraktas således som performativt på så sätt att det konstituerar det fenomen den refererar till (jämför Peterson och Langellier 2006). Att betrakta identitet som görande innebär i det här sammanhanget att "identitet" betraktas som något som byggs upp genom identifikation med sociala positioner istället för som en inneboende egenskap (se Vallström 2010: 76).

Att utgå ifrån teoretiska begrepp som ger möjlighet att fokusera på performativitet ligger i linje med den diskussion som just nu pågår inom den samhällsvetenskapliga riskforskningen. Det egna forskningsfältet problematiseras med utgångspunkt i kritik mot tidigare brist på fördjupad analys med fokus på genus, etnicitet, ålder och andra maktordningar (se till exempel Hannah-Moffat och O'Malley 2007; Montelius och Giritli Nygren 2014; Olofsson et al 2014). Montelius och Nygren (2014) menar att ett performativitetsspektiv kan utveckla riskbegreppet så att det bättre belyser maktrelationer. Vi tar fasta på detta och menar

att begreppet också skapar möjligheter att undersöka hur subjektiviteter formas vid riskhantering (jämför Morison och Macleod 2013). Teorier om subjektivitet fångar de aktiva och ständigt pågående processerna av att *bli* del av – i stället för att bara vara i – världen. Performativitetens begrepp vilar på Butlers (1990) perspektiv om att genus produceras genom upprepningar av göranden som aldrig riktigt blir identiska med de tidigare. Detta skapar öppningar för motstridiga subjektiviteter och förändringar i identifikationsmönster.

Narrativ metod och analys

Det material som ligger till grund för analysen i denna artikel baseras på två intervjuer med en person som vi här kallar för Malin. Intervjuerna med Malin är hämtade från ett större material med fokus på berättelser om erfarenheter från tiden med *Cryptosporidium* i dricksvattnet. Analyser baserade på det större materialet, vilket totalt omfattade 24 personer, är tidigare publicerade (Wall och Kvarnlöf 2012; Wall 2014). Genom att i den här artikeln fokusera analysen på en persons berättelser utvecklas och fördjupas det performativa perspektivet där görandet av riskförståelse och hantering av vatten vävs samman med görandet av identitet.

Malin intervjuades två gånger: först vid *Cryptosporidium*utbrottets inledande skede (december 2010) och sedan ett år senare (november 2011). Hennes berättelser valdes ut på grund av att de hade en berättande ton som i framställningen av livet med otjänligt vatten tydligt förmedlade värderingar och normer kring arbete, föräldraskap och "det goda livet", vilket gör

dem särskilt användbara för narrativ analys (jämför Arvidsson 1999: 25).

Intervjuerna handlade om vardagslivet under tiden med otjänligt vatten i Östersund, december 2010 till och med februari 2011. Den intervju som genomfördes under utbrottets inledande skede tog cirka 20 minuter i anspråk och var tydligt fokuserad på hur informanten upplevde den plötsligt uppkomna risken genom dricksvattnets kontaminering av smittämnen för *Cryptosporidium*. Denna intervju genomfördes i december 2010 i anslutning till att allmänheten nåtts av information om att allt dricksvatten i Östersund behövde kokas för att undvika sjukdom. Den uppföljande intervjun, som gjordes knappt ett år senare, i november 2011, hade en fördjupande karaktär och tog cirka en timme att genomföra. En tematisk intervjuguide användes som stöd och de teman som fokuserades var hur vardagslivet såg ut vid tiden för utbrottet och hur vatten hanterades under denna tid. Därtill ställdes frågor om informantens syn på informationen om utbrottet och förväntningar på eget ansvar och insatser för att minska risken för sjukdom.

Malin är i trettioårsåldern och har en högre akademisk utbildning och hade vid tiden för båda intervjuerna ett självständigt arbete som tjänsteman i en offentlig organisation. Båda intervjuerna genomfördes på arbetsplatsen.

Vid tiden för utbrottet av *Cryptosporidium* lämnade Malin vanligtvis sitt hem, som ligger i ett mindre samhälle, vid sextiden på vardagsmorgnarna för att vistas på sin arbetsplats, centralt belägen i Östersund och därmed direkt berörd av utbrottet.

Någon gång mellan 18 och 18.30 kom hon åter till sin bostad där hon lever tillsammans med man och barn. Det mindre samhälle där Malin har sitt hem och där hon ofta vistas på kvällar och helger ligger utanför staden och får inte sitt dricksvatten från det vattenverk som var drabbat av det omfattande utbrottet av *Cryptosporidium*. Under en tid fanns misstanke om smittämnen även i det dricksvatten som levererades på hennes bostadsort, men detta visade sig snabbt vara falskt alarm.

Malins berättande präglades av självständighet och en tydlig struktur. Hon beskrev ett händelseförlopp med inledning, mitt och avslutning som relaterades till varandra. Hur Malin kom att berätta om sina upplevelser gav utrymme för en aktivt lyssnande intervjuare (Erika), vilket gjorde att intervjun till stor del drevs framåt av informantens berättande och inte bara av intervjuarens specifika frågor.

Vår analys inspireras av feministiska perspektiv på narrativ analys (se Czarniawska 2004; Morison och Macleod 2013) som understryker att berättelser ger tillgång till kunskap om hur sociala relationer blir till (Peterson och Langellier 2006).

Vid analysen har vi flera gånger, var för sig, läst igenom det transkriberade materialet. Därefter har vi tillsammans sökt övergripande teman som bygger upp berättelserna. Specifika delar av den transkriberade intervjun kodades och sorterades samtidigt som kategoriseringar och gränsdragningar ständigt diskuterades om omtolkades. Utifrån denna process skapades kategorier som i sin tur analyserades med avseende på vilka berättelser som byggde

upp dessa, så kallade "storylines" (Gergen 1988; Keady et al 2009), vilka utgjort bas för analysen.

Inledningsvis tar vi vår utgångspunkt i riskteori för att analysera hur riskförståelse görs (Wall 2010) i det narrativa återberättandet av erfarenheter och upplevelser av *Cryptosporidium*utbrottet. I denna analys stannar vi dock inte vid hur risk ges mening, utan tittar närmare på hur narrativet om risk också kan aktivera storylines som konstruerar genus. Vi kommer att visa hur det sker multipla genuskodade identifikationer och positioneringar (se till exempel Kraus 2006) i det narrativ som analyseras, och hur dessa görs genom berättelser om risk och riskhantering i vardagen. När det handlar om att begreppsliggöra sådana processer av multiplicitet så har intersektionalitetsbegreppet intagit en given position i feministisk teoribildning (se till exempel de los Reyes och Mulinari 2005; KvT 2005; Davis 2008). Detta markerar de komplexa och varierade effekter som uppstår när differentiering av olika slag (ekonomisk, politisk, kulturell, genus etcetera) möts i specifika sammanhang (Brah och Phoenix 2004: 76) eller "the interaction of multiple identities and experiences of exclusion and subordination" (Davis 2008: 67). Begreppet intersektionalitet betonar att olika dimensioner av det sociala livet inte kan förstås utan att sättas i relation till varandra (Brah och Phoenix 2004: 76). Utifrån det material som vi analyserar här är det vår strävan att göra en analys som synliggör hur olika maktförhållanden görs genom intersektioner av kön, sexualitet, klass och plats.

Analysen som följer byggs upp i två steg: i det första visar vi att Malins berättelser tematiskt kretsar kring hälsa och natur. Vad gäller det otjänliga vattnet som risk för hälsa utkristalliseras, i steg två, tre storylines: om *övernitiska kollegor*, *oroliga föräldrar* och *egen självständighet*. I fråga om risk kopplad till bilden av den rena miljön framstår en storyline: berättelsen om *hemorten som odiskutabelt ren*. I materialet är dessa storylines inte helt skilda från varandra utan överlappar varandra men de bygger upp narrativet på lite olika sätt, vilket vi försöker visa i denna artikel.

Analys: att berätta risk

Malins berättelse är sammanhållen och de upplevelser och erfarenheter hon delar med sig av är de samma vid båda intervjutillfällena. Något som skiljer mellan de båda tillfällena Malin berättar om *Cryptosporidium*utbrottet är dock att genusaspekterna framstår som mer framträdande i den andra intervjun, som gjordes ett år efter utbrottet, än i det inledande samtalet. Detta pekar på att föreställningar om genus tydliggörs när händelsen återberättas, även om det är samma grundberättelse som utgör stommen i de båda intervjuerna.

När Malin berättar om sina erfarenheter av *Cryptosporidium*utbrottet ger

hon uttryck för sin riskförståelse (Wall 2010) där vattnet artikuleras som en risk genom att relateras till sjukdom men också genom att det otjänliga dricksvattnet i berättelserna utmanar bilden av den rena jämtländska miljön. Hennes berättelse kontextualiseras genom kopplingar till bilden av Jämtland och livet på bostadsorten i fjällnära glesbygd. När Malin talar om utbrottet av *Cryptosporidium* i relation till situationen i staden är det framför allt risken för sjukdom som bidrar till hur hon ger situationen mening och narrativet kopplas särskilt till hälsa. I relation till hemmiljön kopplas berättelsen snarare till naturen och ger att det är bilden av det naturliga och den rena miljön, och kanske också det egna identitetsskapandet som kopplas till byn, som utmanas i relation till *Cryptosporidium*utbrottet.

I följande avsnitt går vi närmare in på de storylines som bygger upp narrativet om vattnet som risk.

Berättelsen om övernitiska kollegor

I Malins berättelse kom flera olika sociala relationer hemma och på jobbet att ges betydelse för skapandet av mening kring risk (jämför Wall 2010). En storyline som framstår som särskilt central består av berättelsen om relationerna till kollegorna på arbetsplatsen. Malin arbetade vid tiden för *Cryptosporidium*utbrottet inom en offentlig organisation. Karaktäristiskt för arbetsplatsen är hög utbildningsnivå och självständigt arbete. En majoritet av kollegorna till Malin identifierades som kvinnor. I Malins berättelser om sina erfarenheter från utbrottet kontrasterades hanteringen av vattnet på arbetsplatsen med hemmet. Citatet nedan illustrerar hur hon i bostaden *inte* behövde "tjorva" med vattnet, så som på jobbet – istället beskriver hon hur hon kunde strunta i problemen när hon var hemma:

Erika: Skulle du kunna börja med att bara fritt berätta om hur du tyckte att du hade det under det här *Cryptosporidium*utbrottet?

Malin: Nej, men alltså, jag tyckte att det var... Vi hade ju... Från början hade vi det ju inte hemma, men sedan kom det även hem till oss. Men ja, ska jag vara ärlig, så struntade jag faktiskt i det. Jag hade det inte så tokigt alls. Här på jobbet så hade vi ju specialvatten och allt möjligt, så då använde jag det. Men hemma så tjorvade jag ingenting med sådant och jag stördes inte av det heller.

Malin berättade hur hanteringen av dricksvatten kom att bli en central del av den gemensamma vardagen på arbetsplatsen. Hon beskriver att de hade stora grytor som kokade på spisen på jobbet. Därefter ställde de vattnet på kylning innan det hölls upp i kannor för servering. Vad gäller hanteringen av vatten på jobbet så beskrivs det av Malin som en kollektiv insats, där alla förväntades delta: "Ja, det

förväntades ju att vi skulle koka vattnet och ha en god hygien och så vidare...”. Det framkommer också i materialet att Malin bidrog till kokning av vatten på jobbet, trots att hon inte själv tyckte att det var nödvändigt:

Även om vissa kollegor tyckte att: ”Men åh, varför håller vi på med det här?” så rättades man i ledet och gjorde det för allas, liksom, säkerhet och lugn. Så gjorde vi.

Berättelsen ger en bild av en gruppering på arbetsplatsen, ett ”vi” och ”dem” där Malin beskriver sig själv som en del av ett ”vi” som ifrågasatte risken med okokt vatten. Andra kollegor, ”dem”, förhåller hon sig kritisk till. Den grupp av kollegor Malin talar om i detta fall består av kvinnor, de flesta av dem i en hierarkiskt lägre position än Malin eller i motsvarande position som henne själv. Hon beskriver dem generellt som ”övernitiska”:

Jag tror... Jag tycker att de, man blev lite övernitisk på min arbetsplats. Men samtidigt kanske det var bra också, jag vet inte. Jag var väl snarare åt andra hållet, alldeles för avslappnad säkert.

Malin positionerar sig framför allt gentemot andra kvinnor på arbetsplatsen. I berättelsen framstår en problematisk femininitet representerad genom hur dessa andra kvinnor framställs som ”nervösa” när de hanterar vatten enligt de rekommendationer som getts:

Här på jobbet så var det väl, det var lite struligare. För här var alla nervösa och ville att jag skulle, eller ville att vi skulle koka vattnet hela tiden. Då gjorde jag det, och hjälpte till. Jag hade nog inte gjort det om alla andra också var lugna.

Den mer avslappnade inställningen till vattnet framställs som ett ideal och något som Malin själv gärna identifierar sig med. Detta blir särskilt tydligt när berättelsen berör övergången från påbud om kokning till att dricksvattnet kan drickas utan åtgärder. Malin berättar att efter att ett meddelande från kommunen kommit om att det var säkert att dricka vattnet igen så var det vissa som direkt började dricka vattnet, medan andra var tveksamma:

Ja, de sa: ”Nä, men vi fortsätter att koka vatten här, vi börjar inte dricka”. Vissa gjorde så, och andra drack det. // Fast det var faktiskt bara [personer med högre ställning på arbetsplatsen] som drack vattnet. Det var [personer med lägre ställning och utbildningsnivå] som vägrade dricka det faktiskt.

Idealet om att förhålla sig mer avslappnad i situationen tydliggörs i berättelsen genom att ”nervösa” (kvinnor) kontrasteras mot ett överordnat maskulint kodat avslappnat förhållningssätt till riskerna med vattnet. Detta kan också återknytas till sådan empiriskt grundad riskforskning som har visat att mer privilegierade grupper i mindre utsträckning bedömer risker som allvarliga än hierarkiskt underordnade grupper. Mest ”avslappnade” i förhållande till risker är medelålders vita män (Olofsson och Rashid 2011). I Malins berättelse om hanteringen av vattnet understryks skillnad inte bara utifrån ett genusperspektiv utan också genom hänvisningar till positioner kopplade till utbildningsnivå. Den idealiserade tillbakalutade positionen kan således även ses som kopplad till klassprivilegium. De personer som har högre utbildning och mer inflytande i den hierarki som är rådande på arbetsplatsen, beskrivs på ett sätt som liknar hur Malin (åter)skapar sin egen hantering av situationen. Detta skulle kunna vara ett uttryck för att Malin ser dessa positioner som eftersträvnsvärda. Hon framställer sin egen berättelse på ett sätt som liar sig med denna grupp. Malins berättande kan därmed förstås som ett strategiskt skapande av den som berättar som återknyter till en önskad utveckling (jämför Peterson och Langellier 2006).

Berättelsen om oroliga mammor

På motsvarande sätt som Malin positionerar sig gentemot andra kvinnor på arbetsplatsen görs en åtskillnad mellan henne själv och andra föräldrar, främst mammor. En händelse som Malin berättar om var när det kom besked om att det kunde vara *Cryptosporidium* i vattnet på hemorten. I utdraget som följer beskrivs en konflikt mellan Malin och en ”mamma hemma i byn” som – liksom Malin – hade små barn:

Malin: Ja, de som var väldigt rädda blev väldigt provocerade av mig, så är det ju. Speciellt en mamma hemma i byn blev väldigt provocerad av att jag var så avspänd.

Erika: Hur kunde det se ut, kan du beskriva en situation?

Malin: Nej, men hon var väldigt orolig över det här. Hon är ganska orolig som mamma. Hon blev väldigt orolig över sina barn. Ett av hennes barn hade *Cryptosporidium*, vilket han i och för sig hade kunnat få någon annanstans, men det ville hon inte riktigt lyssna på. Hon blev väldigt provocerad när jag lyfte fram det att han har ju varit i Östersund – kan han inte ha fått det där?, eftersom ingen annan i byn fick någonting heller. Men ja, hon blir ganska lätt provocerad när man är lite för avslappnad. // Hon blev arg på mig och på

mina åsikter och försöker liksom tycka att jag måste vara mer försiktig och vaksam.

I citatet skapas avstånd ifrån ett föräldraskap som innebär att vara ”orolig”, ”försiktig” och ”vaksam”. Som kontrast pekar Malin på ett alternativt sätt att förhålla sig till risk, som innebär att vara ”avspänd” och ”avslappnad”. Hon ifrågasätter den andra personens tolkning av situationen och ger intryck av att anse sin egen tolkning som mer relevant i sammanhanget. Också under den korta period då information gavs om att det finns risk för smittämnen i vattnet i Malins hemmiljö, behåller hon sin självständiga och avslappnade inställning till riskerna med vattnet. Dessa egenskaper tillskriver hon också det ideala föräldraskapet. I följande citat berättar Malin om en situation där en familj med barn kom på besök samma dag som information offentliggjorts med anledning av att kommunen befarade smittämnen för *Cryptosporidium* i dricksvattnet också på denna ort:

Jag kommer ihåg att jag – vi – fick veta det en fredagskväll och vi hade precis fått besök som hade småbarn. Det har ju vi också i och för sig. Men jag trodde inte riktigt på det. Eftersom vi inte var dåliga och jag inte visste någon annan som var det heller, och man tar vårt vatten från en sjö, så jag tyckte det lät jättekonstigt. Så först så sa jag ingenting. Men sedan så kände jag att jag måste säga det till de som är och hälsar på. De måste få välja själva hur de vill göra, så då gjorde jag det. Och under den här helgen, så. Ja, vi kokade vatten till den minsta bebisen, men inte till oss andra. Och sedan. Vi kokade aldrig vatten, vi fick också höra bakvägen att det inte var så mycket *Cryptosporidium* i själva vattnet, utan att de hade upptäckt spår av det, i princip. Så vi var inte så nervösa då.

Avståndstagandet från ett alltför beskyddande föräldraskap märks i denna berättelse inte bara genom det som ingår som en aktiv del av Malins berättande, utan också genom det som *inte* nämns. Malin talar i förbifarten om sina egna barn: ”Det [småbarn] har ju vi också i och för sig” och de barn som tar plats i materialet är andras barn, andra mammors barn.

Berättelsen om egen självständighet

I detta material framstår berättelsen om den egna självständigheten som en väsentlig storyline som konstituerar Malin som självständig och välinformerad. Det framgår hur rekommendationer vad gäller hantering av vatten framställs av Malin som grund för egna självständiga beslut snarare än som påbud (om att koka vatten). Ulrika Dahl (2005: 51) har analyserat bilden av svensk jämställdhet på 2000-talet och visat exempel på hur denna gestaltas av ”en robust vit man och en

robust vit kvinna, sida vid sida, jämnt ställda”. Det är inte en bild av en mjukig eller nervös kvinna, utan en bild av den starka orädda kvinnan som uppfattades som progressiv i Dahls (2004: 108) studie av jämställdhetsprojekt i Jämtland. Dahl beskriver vidare att detta kvinnoideal inte innebär någon motsättning till konstituerandet av ett jämställt individualiserat kvinnosubjekt eftersom den svenska jämställdhetsdiskursen generellt sett präglats av heteronormativitet och vithet. Malin positionerar sig själv som ett väljande och aktivt (jämställt) subjekt genom att visa att hon inte bara blint följer kommunens råd och inte heller faller in i att bli ”övernitisk”. I denna individualiserade syn på risk som kan kopplas till föreställningar om genus och jämställdhet blir det avgörande att också låta andra ”välja själva”. I det här fallet innebar det att Malin försäkrade sig om att andra hade samma information som henne:

Alltså jag kan ju inte bestämma åt dem. Barn till exempel kunde bli sjuka, och det kunde vi också. Men jag kunde liksom inte, jag kände att jag inte kunde sätta mig till doms över andra personer. Och så var det ju, i Östersund var det ju vida känt, hemma hos oss var det ju inte så känt från början, sedan blev det ju det... Men, så att ju mer det blossades upp, desto mer behövde ju inte jag ta, liksom, ta något informationssamtal heller.

I narrativet är det främst kvinnligt kodade subjekt som nämns i relation till hanterandet av riskerna med vattnet (till exempel den nervösa mamman). I andra fall – som här – pratar Malin om ett ”vi” som utifrån beskrivningen av sin bakgrund och familjesituation refererar till hennes man och möjligen inkluderar deras gemensamma barn. Detta kan även det läsas som ett förhållningssätt till kärnfamiljen som en självklar entitet när hon refererar till den privata sfären; ”hemma”, vilket synliggör hur vissa berättelser privilegieras i relation till situationen (jämför Peterson och Langellier 2006).

Berättelsen om hemorten som odiskutabelt ren

Centralt i Malins berättelser är att hemorten ses som odiskutabelt ren. Malin ser hemorten som den ideala platsen att leva på, något hon knyter till platsens glesbygdskaraktär och närhet till fjällen. Att denna plats skulle kunna vara oren tycks inte vara möjligt för henne att artikulera, inte ens i relation till den korta period då det fanns officiella uppgifter om risk för smittämnen för *Cryptosporidium* också i det dricksvatten som levererades på hemorten.

När utbrottet i Östersund blev känt genomfördes en stor mängd provtagningar också i områden kring staden och i andra delar av landet som en förebyggande åtgärd för att minska risken för vidare spridning av *Cryptosporidium*. En tid efter

att utbrottet blivit känt i Östersund gavs rekommendationer från kommunen om att vattnet skulle kokas även på hemorten. När Malin talar om denna situation skapar hon ytterligare en position åt sig själv, den som ”insider”:

Vi fick insiderinformation som sa någonting helt annat, som sa ”Ah, men det är faktiskt inte det...”. Nu kommer jag inte ihåg nivåerna, halterna och så, men det de sa var att ”Det där gör verkligen ingenting, hade det varit innan utbrottet i Östersund så hade vi inte reagerat på det här sättet”, och då brydde vi oss inte heller.

I citatet ställs ett ”vi” i kontrast till ”de andra” som inte har tillgång till samma information. Detta gör att Malin upplever sig kunna bedöma risken mer korrekt än andra. Resonemanget kan återkopplas till bilden av den rena naturen i regionen. När Malin pratar om hur hon tänkte kring risken för sjukdom på hemorten blir det tydligt att vattentäkten i byn förstås av henne som särskilt ren, något hon manifesterar genom att återberätta situationen med utgångspunkt i en bild av sig själv som välinformerad:

Vår egen kunskap om att vattnet togs från en sjö dit inget avlopp rinner, där det inte kan... Det finns inga avlopp från stugor heller, som kan rinna ut i sjön där, så vi trodde liksom inte riktigt på det.

Det naturnära livet idealiseras med en slags robusthet. Genom narrativets dubbelhet med avseende på vardagen på arbetsplatsen i staden och med familjen på hemorten synliggörs hur Malin beskriver situationerna och sitt eget förhållningssätt till risk på väldigt olika sätt. Där hanteringen av det riskfyllda vattnet ses som ”jobbigt och struligt” och tog för mycket av arbetstiden i staden så beskrivs samma risker på ett sätt som avdramatiserar de extra arbetsinsatser som skulle krävas i händelse av ett lika omfattande utbrott hemmavid: ”Vi har bäck, och vi har nära till sjö, och så. Så vi är inte så oroliga över det, liksom”. I berättelsen om livet i byn så uttrycker Malin en övertygelse om att klara sig ganska bra vid eventuella liknande kriser. I princip likställs situationen med påbud om vattenkokning med ett strömavbrott där den gemensamma nämnaren är att hon framställer sig själv som väl förberedd och erfaren:

Nu har ju vi en öppen spis som vi kan elda i, om det är så. Men även att det finns ju något Trangia-kök tillgängligt, och så vidare. Vi är ju ganska vana vid strömavbrott, så vi har ju det i alla fall.

Berättelsen idealiserar sådana förhållningssätt till risker som vanligen kopplas till maskulinitet (se Olofsson et al 2014): Malin beskriver sig som välinformerad, lugn, förberedd på kriser och kritisk till den allmänna hanteringen av situationen. Men det narrativ som presenteras bygger inte på en entydig identifikation med en sådan maskuliniserad position. Till exempel finns också ett naturliggörande av närheten till naturen och landsbygdslivet som i forskning om klass identifierats som ”vanligt, svenskt och tryggt” (Sohl 2014: 311). I det här fallet läser vi det också som en identifikation med en diskurs om starka och orädda landsbygdskvinnor (Dahl 2004) som manifesteras genom att göra en distinktion gentemot positioner som förknippas med arbetsplatsen i staden. Detta är också en positionering som går ihop med en jämställdhetsdiskurs som idealiserar ”robusta” kvinnor som inte är rädda att göra ”manliga” uppgifter och inte är för ”övernitiska”.

Staden där Malin jobbade vid tiden för utbrottet är centrum i Jämtland, en vidsträckt och gles bebyggd region. Omgivningarna sluttar ned mot Storsjön, vilket gör att vattnet visuellt är en central del av Östersund. Staden har en stark profil i fråga om friluftsliv och natur där sjön bidrar som en av flera miljöer som är centrala för utövande av olika friluftaktiviteter. I detta fall handlar det alltså om en situation där inte bara vattnet kan förstås som en ny risk att förhålla sig till i vardagen (jämför Wall och Kvarnlöf 2012) utan också att föreställningarna om den ”rena naturen” utmanades genom att vattnet plötsligen förknippades med risk vilket också kom att bli en del av den offentliga debatten. Ett talande exempel på detta är hur en av stadens profiler, med inriktning mot lokalt mathantverk, skrev att ”bilden av ’vår lilla stad’ – med det rena vattnet och den naturliga och sportiga profilen” hade ”fått sig en rejäl törn” (Gulliksson 2011).

Avslutning

I den här artikeln har vi undersökt hur en berättelse om risk också berättar om hur genus och andra maktordningar bidrar till att forma identiteter. Genom att utgå ifrån begreppet riskförståelse (Wall 2010) och ta stöd i narrativ analys med en performativ ansats (Peterson och Langellier 2006) så har vi visat hur narrativet berättar om risk i relation till kategorierna hälsa och natur och hur det byggs upp av storylines i vilka intervjupersonen konstituerar femininitet i relation till såväl maskulinitet som klass och föreställningar om plats och region. Här formas självständighet och (expert)kompetens men också en bild av hemorten som entydigt ren och naturlig.

Vad gäller bilden av Jämtland som präglad av ”ren natur” och ”rent vatten” är vår tolkning att det är mer utmanande för vår intervjuperson att tänka sig att inte bara staden utan också hemmiljön skulle kunna vara drabbad av den aktuella parasiten. Bilden av det rena och naturliga kan vara det som motiverar den

enskilde till att bosätta sig eller stanna kvar i ett mindre samhälle i Norrlands inland, inte minst utifrån ett medelklassperspektiv (se Eriksson 2010). Regional stolthet kring det goda, naturliga och enkla lantlivet kan bidra till att det blir svårare att ifrågasätta de egna föreställningarna, särskilt för den som identifierar sig med denna miljö, något som kom till uttryck i båda intervjuerna med Malin.

I det narrativ som vi analyserat tar Malin avstånd från den direkta (risk)hanteringen av dricksvattnet. Att inte göra för mycket, att bli ”övernitisk” eller för ”orolig” ses inte som önskvärt i hennes berättelse. I vår studie synliggjordes också det specifika sammanhangets betydelse för informantens berättelse om riskhantering (jämför med Wall 2010). I Malins fall handlade det om pendlandet mellan två sammanhang, definierade geografiskt mellan stad och glesbygd, och om hennes olika roller i de skilda sociala miljöerna där jobbet ramade in den ena och familjelivet den andra.

Gränsdragningar mellan stad och land ingick som del av identifikationer med olika identitetspositioner. Landsbygden representeras ofta, i till exempel media, som bakåtsträvande och traditionell (Stenbacka 2001; Eriksson 2010). Bland annat på grund av detta är det stora kollektiva projektet att ”bli modern”. Det kan därför upplevas särskilt skamligt (i Jämtland) att stämplas som ”traditionell” (Dahl 2004). På så sätt kan Malins narrativ förstås som regionalt specifikt, präglad av föreställningarna om dessa platser. Detta innebar att olika identifikationsprocesser aktiverades i relation till olika platser och tillhörigheter:

den professionella, rationella men också flexibla och anpassningsbara på jobbet, och den robusta och jämställda mamman i hemmiljön. Den sammantagna bilden blir en femininitet som strävar mot ”maskulina” ideal. För att bli en riktig kvinna måste hon i någon mån bli ”som en man”.

Den privilegierade position det innebär att normalt sett ha tillgång till rent vatten utmanades av utbrottet. Utbrottet utmanade också föreställningen om fördelarna med att leva i glesbygd (jämför Wall och Kvarnlöf 2012). De kopplingar mellan genus, klass och regionalitet som återskapas i Malins berättelse pekar på vikten av att analysera riskhantering intersektionellt (jämför Olofsson et al 2014).

I empiriska studier om hur risker uppfattas tydliggörs att normen i det så kallade risksamhället är den vita västerländska medelklassmannen som kan manifesteras status genom att värdera risker som mindre allvarliga än vad andra grupper i samhället gör, ”the white male effect” (se till exempel Olofsson och Rashid 2011). Med genusteoretiska ögon kan dessa resultat betraktas som en observation av hur heterosexualiteten blir norm genom uppfattningen av hur den enskilde *bör* förhålla sig till risk, men det blir också tydligt att ”upprepningarna” av femininitet och maskulinitet görs på delvis oväntade sätt. I vår studie blir det tydligt att en femininitet som anses alltför omvårdande, vaksam och nitisk nedvärderas i narrativet.

Olofsson et al (2014: 426) understryker att ”[t]here is an urgent need to better understand the mutual constitution of risk and social inequality through societal discourses

and practices”. De drar särskilt uppmärksamhet åt att risk är ett begrepp som är investerat i värderingar och antaganden om verkligheten som är normerande. De argumenterar för att intersektionella perspektiv krävs för att utveckla riskforskningen och möjliggöra mer nyanserade analyser av hur riskdiskurser också bidrar till att skapa ojämlikhet. De menar inte minst att själva idén om vad som ska ses som en risk påverkar vad människor tycker, säger och gör i relation till risk (Olofsson et al 2014: 426). Utifrån ett sådant forsknings-sammanhang visar vår analys hur intersektioner av maktordningar aktiveras i en berättelse om risk som möjliggör och idealiserar subjektspositioner genom dem.

TACK

Författarna vill rikta ett särskilt tack till den intervju-person, här kallad Malin, utan vilken denna artikel inte kunnat göras. Ett tack riktas också till temanumrets redaktörer, vilka bidragit med stort stöd i arbetet, och till andra granskare av texten, särskilt Jonny Bergman vid Mittuniversitetet.

Noter

- 1 Föreliggande arbete har gjorts inom ramen för delprojektet ”Vatten i vardagen” i FORMAS-projektet SafeDrink och baseras på datamaterial insamlat i ett projekt finansierat av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, båda med Erika Wall som forskningsledare.

Referenser

- Arora-Jonsson, Seema (2013) *Gender, Development and Environmental Governance: Theorizing Connections*. London: Routledge.
- Arvidsson, Alf (1999) *Folklorens former*. Lund: Studentlitteratur.
- Brah, Avtar och Phoenix, Ann (2004) “Ain’t I a Woman? Revisiting Intersectionality”, *Journal of International Women’s Studies* 5(3): 75-86.
- Butler, Judith (1990) “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory”, Case, Sue-Ellen (red) *Performing Feminisms: Feminist Critical Theory and Theatre*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Czarniawska, Barbara (2004) *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Dahl, Ulrika (2004) *Progressive Women, Traditional Men: The Politics of ‘Knowledge’ and Gendered Stories of ‘Development’ in the Northern Periphery of the EU*. University of California Santa Cruz.
- Dahl, Ulrika (2005) ”Scener ur ett äktenskap: jämställdhet och heteronormativitet”, Qulick, Don (red) *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Davis, Kathy (2008) “Intersectionality a Buzzword: A Sociology of Science Perspective of What Makes a Feminist Theory Successful”, *Feminist Theory* 9(1): 67-85.
- De los Reyes, Pulina och Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.

- Eriksson, Madeleine (2010) *Reproducing a Periphery: Popular Representations of the Swedish North*. Umeå: Umeå university.
- Gergen, Mary M. (1988) "Narrative Structures in Social Explanation", Antaki, Charles (red) *Analyzing Everyday Experience: A Casebook of Methods*. London: Sage.
- Gilson, Ian, Buggy, Brian (1996) "Cryptosporidiosis in Patients with HIV Disease: Is it Safe to Drink the Water?", *HIV Newslines*. San Francisco: San Francisco General Hospital.
- Gulliksson, Fia (2011) "Rent vatten till maten!", *Allt om mat* 20 april 2011.
- Hannah-Moffat, Kelly och O'Malley, Pat (red) (2007) *Gendered Risks*. London: Routledge.
- Huang, David B. och White, A. Clinton (2006) "An Updated Review on Cryptosporidium and Giardia", *Gastroenterology Clinics of North America* 35(2): 291-314.
- Keady, John, Clarke, Charlotte, Wilkinson, Heather, Gibb, Catherine, Williams, Linda och Luce, Anna (2009) "Alcohol-Related Brain Damage: Narrative Storylines and Risk Constructions", *Health, Risk and Society* 11(4): 321-340.
- Kraus, Wolfgang (2006) "The Narrative Negotiation of Identity and Belonging", *Narrative Inquiry* 16(1): 103-111.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2005) Tema: Intersektionalitet, 2-3.
- Lindberg, Anna, Lusua, Jens och Nevhage, Björn (2011) *Cryptosporidium i Östersund vintern 2010/2011: Konsekvenser och kostnader av ett stort vattenburet sjukdomsutbrott*, Stockholm: FOI.
- Lupton, Deborah (2013) *Risk*. London: Routledge.
- Montelius, Elin och Giritli-Nygren, Katarina (2014) "'Doing' Risk 'Doing' Difference: Towards an Understanding of the Intersections of Risk, Morality and Taste", *Health, Risk and Society* 16(5): 431-443.
- Morison, Tracy och Macleod, Catriona (2013) "A Performative-Performance Analytical Approach: Infusing Butlerian Theory Into the Narrative-Discursive Method", *Qualitative Inquiry* 19(8): 566-577.
- Olofsson, Anna och Rashid, Saman (2011) "The White (Male) Effect and Risk Perception: Can Equality Make a Difference?", *Risk Analysis* 31(6): 1016-1032.
- Olofsson, Anna, Zinn, Jens, Griffin, Gabriele, Giritli-Nygren, Katarina, Cebulla, Andreas och Hannah-Moffat, Kelly (2014) "The Mutual Constitution of Risk and Inequalities: Intersectional Risk Theory", *Health, Risk and Society* 16(5): 417-430.
- Peterson, Eric E. och Langellier, Kristin M. (2006) "The Performance Turn in Narrative Studies", *Narrative Inquiry* 16(1): 173-180.
- Selberg, Rebecka (2012) *Femininity at Work: Gender, Labour and Changing Relations of Power in a Swedish Hospital*. Lund: Arkiv Förlag.
- Sohl, Lena (2014) *Att veta sin klass: kvinnors uppåtstående klassresor i Sverige*. Stockholm: Atlas.
- SCB (2012) *Nu för tiden: en undersökning om svenska folkets tidsanvändning 2010/2011*. Örebro: Statistiska Centralbyrån.
- Stenbacka, Susanne (2001) *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv: intention och handling i lokalsamhället*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Taylor-Gooby, Peter och Zinn, Jens (2006) "Current Directions in Risk Research: New Developments in Psychology and Sociology", *Risk Analysis* 26(2): 397-411.
- Vallström, Maria (2010) "Att göra skillnad - om migration, arbete och kön i skogsarbetarbyar 1950-1975", *Scandia* 76(1): 73-99.

Wall, Erika (2010) *Risikförståelse: teoretiska och empiriska perspektiv*. Östersund: Mittuniversitetet.

Wall, Erika och Kvarnlöf, Linda (2012) "Riskfyllt vatten: hur individen skapar förståelse av oväntad parasitförekomst i dricksvattnet", *Sociologisk Forskning* 49(1): 5-24.

Wall, Erika (2014) *Förstå och förebygga risker i vardagen: slutrapport för det postdoktorala forskningsprojektet "Den enskildes drivkraft att förebygga olyckor och kriser"*. Publikationsnummer MSB 676. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Yoder, Jonathan och Beach, Michael (2010) "Cryptosporidium Surveillance and Risk Factors in the United States", *Experimental Parasitology* 124(1): 31-39.

Zinn, Jens (2008) *Social Theories of Risk and Uncertainty*. Oxford: Oxford University Press.

Nyckelord

Risk, risikförståelse, genus, Cryptosporidium, narrativ analys

Erika Wall

Risk och krisforskningscentrum

Mittuniversitetet

831 25 Östersund

E-post: erika.wall@miun.se

Angelika Sjöstedt Landén

Forum för genusvetenskap

Mittuniversitetet

831 25 Östersund

E-post: angelika.sjostedt-landen@miun.se